

Prvo dejanje

Pri Mlakarju; enostavno, pa elegantno opravljena soba; v ozadju vhod; na desno v pisarno, na levo v obednico.

1. prizor

Mlakar — močna, blizu štiridesetletna postava; elegantno, črno oblečen; obraz bledosive barve, poteze trde, nelepe, precej odživele; oči velike, nezadovoljne, trudne; lasje in brki temnorjavi. — **Strnen**: — mlad človek s prijetno zunanostjo.

Mlakar Ne, prijatelj, jaz nisem žalosten, niti vznemirjen ne! Ali misliš, da nisem čutil, kakó so mi že davno polagali zanko krog vratú, tiho ... skrivno ... oprezno. Ne, jaz se ne vznemirjam. Lahko bi jih bil zgrabil za roke v prvem trenutku, ko so se me pričeli dotikati, kakor tatovi. Toda zatiskal sem oči in zato so postali pogumni.

Strnen Torej kratko in jasno: ti si obupal.

Mlakar Tako si ti razlagaš? — Dr. Mlakar, državni in deželni poslanec, predsednik, pokrovitelj in častni član na vseh concih in krajih, pojem in vsebina narodove prosvete, - on je obupal! On nima več močí, da bi prenašal različne serenade in slovesne nagovore in nabitnice, on se ne čuti več zmožnega, da bi vodil na vajatih in ponižaval in poviševal svoje nekdanje hlapce in oboževalce ... In zakaj ne? Par ščenét se mu je zagnalo v nóge in on je pal. — Zeló si duhovit.

Strnen Stvar se ti zdi premalenkostna. Kdo sklicuje ta »shod zaupnih mož«? Sladki doktor Delak. On se je slinil ob tvoji rami in obenem mežikal z drugimi. On te je hvalil in obenem pomiloval ... »Žení, vsekakor žení, ponos našega naroda, — zakaj ne? ... Ali saj vemo, — pa je boljše, da ne govorimo o tem. Čemú bi se sramotili pred svetom z napakami svojega vodnika?« In tako dalje! Na tak način si je ustvaril celo stranko, medtem ko so ostali tvoji odkriti nasprotniki osamljeni. Jaz bi se bal take stranke, skrite, hinavske, napol še nezavedne. Kakšno je njeno število? Njen program? Kje so njeni govorniki? Strmoglavi te, kadar najslajše spiš ... kadar se zabavaš s prijatelji ... kadar sanjaš v letovišču.

Mlakar Veliko truda ne bodo imeli; pridem jim sam naproti.

Strnen Jaz te ne razumem.

Mlakar Ni treba ... Ti si dejal, da me uničijo nepripravljenega, brezskrbnega; zdaj je za to najlepši čas ... Na shodu bodo govorili ljudjé, ki niso vredni, da bi jim pljunil v obraz. In kakšne grobove bodo odpirali! Privlekli bodo na dan vse moje napake, pregrehe in hudodelstva. Vse gigantiško povečano in z gnojnico polito. Merili in tehtali bodo vsako mojo besedo; in kakšna je tehtnica, taka bo sodba. Po oglih bodo razstavljali mojo nemoralnost, po svoje razlagali vsako dvoumno gesto ... A jaz jim ne odgovarjam, četudi bodo napravili iz mene karikaturo, da me potisnejo toliko lažje v prah.

Strnen Kaj te je obšlo? Ti se uničuješ sam.

Mlakar Bojim se samó, da me ne obide slabost, kadar pride tisti čas ... Kaj misliš ti o meni, prijatelj?

Strnen Ta trenotek bi ti ne delal komplimentov.

Mlakar O moji preteklosti? O mojih delih? O mojem življenju? — Ti bi se prepiral z mojimi nasprotniki, deval bi jih na laž in jim očital obrekovanje in nesramnost. Ali ti ljudje imajo čisto prav, kadar se zgražajo nad mano; in to čutiš ti sam. Kedaj sem stegnil rokó za koga drugega, kakor zase, za svojo slavo, za svojo moč? Imel sem vpliva dovolj, priložnosti vsak trenotek, denarja na razpolago, — ali kdo me imá zahvaliti le za en kozarec vodé! Gotovo, zgodilo se je morda časih, da sem služil slučajno tudi drugim, kadar sem služil sebi in svoji zabavi. Ali to je bilo slučajno.

Strnen Svoje dni si gledal stvar drugače ... Ali se še spominjaš tistega večera po zadnjih volitvah, ko so ti napravili serenade in je vriskalo vse mesto pod tvojimi okni? Kakó si nam pravil takrat ...: »Zaničuj te ljudi in smeši jih, delaj jim poklone tam, kjer jih najmanj zaslužijo, pa te bodo vzdigovali na rame ...« Ali tista tvoja čarobna satira, ki je izšla par mesecev pozneje! »Potreba in korist korupcije.« Kakó majhne smo se čutili poleg tebe! To je bil zasméh Napoleonov. Kdor je bil najbolj ponižan, obožaval te je najglasneje.

Mlakar In še dalje, še lepše! ... To smo živeli življenje, tu pri meni! Kako smo bili v obraz malenkostni morali naših filistrov! Zabavale so nas najlepše ljubice, - vino je teklo z miz, pogrezali smo se s polno dušo v uživanje in razkošnost ... Ženialno blato! In kakó se je strdilo

na meni ... kot skorja na obrazu, na rokah, po vsem telesu ... izlilo se mi je prav do srcá. A prej ga nisem čutil, dokler nisem stopil pred njene oči, tako svete in nedolžne ... Od tedaj me duši in muči, ali kakor se ga branim, vedno nižje se udara pod mano; —

Strnen Ne blédi; saj si ves utrujen od razburjenja. Čemú se mučiš zarad bolnega dekleta, kakor je Pavla; kaj hočeš z njo?

Mlakar Ti ne vidiš drugega, kakor njena upala lica in njene sesušene roké ... Ali meni je takó čudno poleg njé; čutim se nizkega in umazanega, in ljubim jo, kakor še nisem ljubil nikdar nobene ženske.

Strnen In Olga? Pozabil si jo jako hitro.

Mlakar Zakaj me zasmehuješ? Kadar se je naveličam, pojde in si poišče koga drugega. Meni se gabijo ti kupljeni poljubi; pečejo me na ustnih in vendar nimam močí, da bi se jih ubranil.

Strnen Kljub temu ne moreš tajiti, da ti je nenavadno zvesta. Spominjaj se: — odkar je pri tebi, živi samó zate. In napósled je krasna ženska; primerjaj jo s Pavlo!

Mlakar Resnično: — polno, razkošno teló, kipeča ustna, vroče oči, — ali kadar jo poljubljam in objemljem, mi je v glavi pusto in težko, v srcu pa ne čutim ničesar in sramujem se samega sebe. Kadar pridem od njé, ne mogel bi pogledati Pavli v oči; zaklenil bi se v sobo in si zakril obraz. — Moja sentimentalnost se ti zdí morda smešna ... Ali če mislim nanjo, zdí se mi, kakor bi vstajal pred menoj drug svet, ves jasen in sončen, poln nedolžnosti in ljubezni, — daleč, daleč od tega zaduhlega življenja, pod čistim, svobodnim nebom ...

Strnen Ali povej mi vendar jasno, — kaj misliš, kaj hočeš doseči? Ali boš prosil njene roké? Ali si jo vzameš za ljubico, kot Olgo? Po mestu govoré o tem; napravili so ji celó podoknico, kakor si morda slišal ...

Mlakar Nesramne duše! A jaz jih podučim! In to si je izmislil moj pisar; vrgel sem ga na cesto še tisti hip ... Vernik!

Drugo dejanje

Salon pri profesorju Maku; na desni obednica, na levi profesorjeva soba, v ozadju vhod; na desno — zadaj — vrata v Pavlino sobo.

1. prizor

Makovka. Pavla. Mak (med vrati svoje sobe).

Mak (— Neroden, star človek z razoranim naivnim obrazom.) Ali še ni bilo Strnena?

Makovka Vsak čas mora priti, kakor je obljubil.

Mak Kadar pride, povej mu, da ga težkó pričakujemo ... Ah, to so novice — — (Vrne se v sobo.)

Makovka Samó pomisli, kaj bi bila ti brez mene; delavka v tovarni morda, ali še kaj slabšega. Toda jaz sem se te usmílila, ker sem bila predobrega srca ... Zakaj te ni vzel kakšen drug sorodnik, — saj jih je bilo veliko! Pa niso bili takó neumni, kakor jaz ... Takrat seveda nisem mogla misliti, kako mi boš plačevala mojo dobrotljivost.

Pavla (— Drobna postavica; bled, stisnjen obraz; velike oči, nemirne in sanjarske.) Jaz Vam nisem storila nič hudega, prav nič, da mi očitata nehvaležnost.

Makovka Sramoto mi delaš, da gledajo ljudjé za menoj ... Čemú so ti napravljali podoknico Mlakarjevi pisarji? Brez vsakega vzroka? Po mestu govoré, da si njegova ljubica. In brez razloga? — Kaj takega si ne izmislijo na lepem.

Pavla To ni res ... ni res.

Makovka Od tebe se nadejam lahko vsega ... Čemú posedaš potuhnjeno po kotih in molčiš in gledaš v tla, kakor bi imela zakrivati kakšno hudodelstvo? Druge so vesele in zdrave, ti pa hodiš okoli kakor duh, da se te človek bojí ... In pred svetom se pomiluješ in povešaš glavico, kakor bi ti bilo bogve koliko hudega, — da si mislijo ...: »Revica, uboga revica! Kakó je sočutja vredna! ...« In ti veš dobro, da me s tem sramotiš in v stran potíškaš ...

Pavla Ali zakaj me mučite? Zaklenite me v sobo, ne pokažite me nikomur, jaz Vam bom hvaležna. Pustite me sámó, če vas žalim pred drugimi ... Nikdar Vas ne prosim, da me vzemete s seboj v družbo, — zakaj mi očitata, da se vsiljujem.

Makovka Ti čutiš, zakaj se delaš nesrečno in zapuščeno. Za tvoj obraz bi se pač nihče ne zmenil, — in ker se ti zdí, da nisi dovolj lepa, hočeš biti interesantna; — oh, jaz te poznam, jaz razumem vsako tvojo besedico. Pa ne misli, da se ti kaj posreči; s samo interesantnostjo ne uloviš nikogar ... Čemú se jokaš? Jaz ne bom gledala tvojih rdečih oči, — spravi robec!

5. prizor

Pavla. Ivanka.

Pavla Ah, svobodna, svobodna, svobodna! ... Ali si me videla že kdaj takó veselo, Ivanka? Kakó razkošno mi je pri srcu, kakó je vse takó sončno krog mene. Zdi se mi, kakor bi se mi bil odprl svet šele danes. Šele danes čutim življenje v svojih udih. Samó hitro odtod, odtod. Tu je takó mrtvaško, — časih se mi je videlo, kakor bi hodili krog mene sami mrzli okostniki z votlimi očmi in režečimi ustmi ... bilo me je strah in ubežati nisem mogla. A zdaj je posijalo sonce ... na moj obraz ... globoko v krí, do srcá ... Bojim se, da me sreča ne onesvesti.

Ivanka Ti bledeš, Pavla; kakó te morem razumeti? Kam hočeš? Kaj se ti je zgodilo tukaj? Jaz se bojim zate; vidiš se mi bolna in vzburjena.

Pavla Da bi ti čutila to gorkoto, ki se mi razliva po prsih. Samó pomisli: toliko časa v mrzli, mokri sobi, med temnimi stenami, — in zdaj hipoma sredi jasnega, pomladnega dné ... Povej mi, ali tebi ni bilo nikdar težkó v tem svetu, med temi ljudmi; ali se nisi nikdar čutila osamljene in nesrečne in si želela kam drugam, ... daleč, daleč, da bi ne gledala več znanih, zoprnih obrazov? Ali se ti ni zdelo, kakor bi bila zakopana globoko v prepadu, opolzlem in gnusnem, — nad teboj pa sonce in svetlo nebó?

Ivanka Kadar sem brala v romanih o kakšnem samotnem gradu in parku z visokimi kostanji in tam na klopi onadva, roko v roki ... takrat mi je postalo čudno, — a ne takó, kakor ti praviš. To je takó romantično in neznano ... kakor bi govorila v vročici. Zakaj toliko misliš?

Pavla To pride samó ... s tako silo, da se ne morem braniti, kakor bi mi roké omahnile ... Oh, že davno, ko sem bila še bolan otrok, ko so hodili krog mene s tistim sitnim, čmernim sočutjem, — želela sem kaj drugega, lepšega, kar mi je bilo takó znano, a vendar še nisem videla nikdar, — razumela nisem, kaj je bilo, a vendar se mi je zdelo, kakor bi živela že nekdam drugo, takó gorko življenje. In niti danes ne morem razumeti, — a jaz čutim, kakó se mi bliža z ljubimi rokami.

Ivanka Kaj hočeš storiti?

Pavla Ti še zdaj ne veš tega?

Ivanka Pripovedovala si mi vse mogoče stvari, — a kaj pomeni tvoja razburjenost, mi je čisto neznano. Kam hrepeniš odtod?

Pavla Samó še par trenutkov ... Posloviti se nimam od nikogar, — in potem stran, stran ... Zdaj pride vsak hip, da me reši; — on je edini, ki je videl moje sanje in pričakovanje; samó on je čutil, kaj je gorelo v mojem srcu, — zakaj on me ljubi.

Ivanka Doktor Strnen? In ti ga ljubiš?

Pavla Jaz ga ljubim in pojdem z njim, — še nocoj, še ta trenutek. On me osvobodi teh ljudi, tega življenja, tega zaduhlega zraka. Zató ga ljubim in pojdem z njim.

Ivanka A kaj so ti storili tukaj? Kdo te je takó žalil, da moraš od doma?

Pavla Kdo me je žalil? ... Vsaka črta na obrazu moje tete in vseh drugih, ki so hodili k nam ali ki sem jih slučajno srečavala; vsak smehlaj, vsaka besedica, — vse mi je bilo zoprno, nenaravno in takó nizko. Studile so se mi stene v moji sobi, slike in stoli in preproge — vzduh, ki mi je padal na prsa težko in soparno ... vse ... vse ... A zdaj se bo končalo.

Ivanka In vse to misliš resno? ... Ah moj bog, kam si se izgubila v svojih sanjah! In ti zaničuješ vse ljudi, ki so te imeli radi. Tvoja teta te ni marala, jaz sem videla to velikrat, — ali vsi drugi, ki so kedaj govorili o tebi, so bili polni sočutja.

Pavla Jaz ga ne maram, tega sočutja. Kdo ima pravico misliti, da je boljši od mene? Kaj imam na sebi takó hudega, da naj bi stala pod drugimi?

Ivanka A tega vendar nihče ni rekel ... Ti si bila bolna, zapuščena, brez matere, zató so te pomilovali, — kdo se je nadejal zaradi tega sovraštva od tebe! Silno pretirano misliš, — to je prišlo samó iz tvojih večnih sanj, iz samote in romanov. Sama si pravila, da si presedela časih po cele noči pri oknu; to ni bilo dobro zate in za tvojo ljubezen; in napósled si se pogreznila v te blodne, polblazne sanjarije ... Vzdrami se, ko je zadnji čas, da ne napraviš največje neumnosti.

Pavla Pusti me! ... Obljubila si mi pomoči, da pridem nocoj na cesto, — a ni treba; iztrgam se lahko tudi sama; kdo mi more braniti? Zbogom, Ivanka; ne vidiva se najbrže nikdar več.

Ivanka A ne tako, Pavla, — oprostí mi. Zahtevaj, kar se ti ljubi, jaz sem ti na uslugo vsak trenutek. Samó varuj sámó sebe! — Jaz te spravim odtod in spremim, kakor boš hotela.

Pavla A ti bi imela lahko potem kakšne sitnosti ... Povej mami resnico: — da sem te ostavila sredi ceste in se nisem vrnila več.

17. prizor

Prejšnji. Mlakar in Pavla.

Mlakar Ti omahuješ, Pavla ... Ne glej takó boječe, nikdó te ne bo žalil več ... Ali si trudna? (Položi jo na divan.) Kakó ti ustna trepečejo ... Poglej me, Pavla, poljubi me, da ti dam svoje življenje ... In krí, zopet krí.

Pavla Žejna sem; daj mi vode.

Olga (Nalije.) Tu je poln kozarec.

Mlakar Ne ti! (Izlije po tleh in natoči znova.) Pij, ljubica!

Pavla Dovolj ...

Mlakar Zdaj si pri meni in ne pojdeš več odtod. Nikamor ne bo več zadela tvoja nožica, da bi se ranila; noben več ne bo govoril neprijazno s teboj ... Glej, jaz nimam drugega na svetu kot samo tebe; napravil ti bom raj, da ga ne bo gledal drugi, kakor ti sama; in ti boš srečna, ti me boš ljubila.

Pavla Prišel si takó pozno; zakaj si odlašal? Jaz sem te pričakovala ... ah, kakó dolgo sem pričakovala ljubezni, ... in ti si mi jo dal ... Kakó mi je lahko in gorko; zdí se mi, da nimam telesa in duša se dviga visoko ... visoko.

Mlakar Tvoj dih je vroč, kakor plamen, da mi žge do srcá, a tvoje roke so ledene; daj, da jih poljubim, da jih ogrejem.

18. prizor

Prejšnji. Makovka.

Pavla Brani me, zakrij me!

Makovka Kaj počenjaš, nesrečnica! Ti me boš ubila! Bog ti odpusti, kako me sramotiš pred svetom ... Pomislite, gospôda: — pahnila me je v stran ... in kričala in jokala, ne da bi ji kdo kaj storil ... »Pustite me ... vi me sovražite ... vsi ... vsi; hočete me zadušiti! ...» — Bežala je iz bolnišnice in kri ji je kapala iz ust ... Na stopnicah pa ji je prišel naproti in vrgla se mu je v naročje ... Vstani, Pavla! — In kakó se predrznete Vi, gospod doktor —!

Olga Vrzite to žensko na cesto!

Makovka Ah! Vi —! ... In v tako družbo si prišla ti, Pavla! ... Sramuj se, — jaz si umijem roké; jaz nočem biti omadeževana ...

Pavla Drugam ... drugam! ... Glej jih, ljudjé se mé dotikajo ...

Mlakar Odidite! ... Čemú stojite in gledate? — Odtod!

Olga Ne stori si kaj zlega, kadar ostaneš sam ... brez njé. (Odide.)

Vrančič Tu ni nobene pomoči več ... (Odide.)

Makovka Zapomni si, Pavla: — jaz te ne bom prosila na kolenih ... a nosi tudi sramoto sama; jaz te ne poznam več.

Mlakar Odtod! (Vsi odidejo, razen Pavle in Mlakarja.)

19. prizor

Mlakar. Pavla.

Pavla In zdaj je tiho ... Ti sam si pri meni?

Mlakar Jaz sam; ne boj se ničesar več ...

Pavla Ah, kakšno razkošje je v mojem srcu ... vse je svetlo in sončno tukaj ... in hladí me po licih in boža, kakor bi plavali krog naju angeli z belimi perotmi ... Kakó sem hrepenela po tej svetlobi, — in zdaj se odpira pred menoj; ... vedno lepši žarki, vedno širji ... Daj da vstanem, da diham to blaženost ...

Mlakar In takó bo ostalo zmerom ... zmerom, ljubica ... Ne žalosti, ne smrti, — samo večno, neizmerno razkošje ... (Zunaj pod oknom vpitje: »Slava! Slava! Živel Mlakar!«)

Pavla Ali čuješ? Kličejo me ... Vedno višje ... višje! ... In ti pojdeš z menoj! ...

Mlakar Ti padaš ... utrujena si! (Položi jo na divan nazaj.)

Pavla In srečna ... Objemi me, ne ostavi me! ...

Mlakar Jaz sem pri tebi.

- **JAKOB RUDA**, posestnik na Drénovem
- **ANA**, njegova hči
- **MARTA**, njegova sestra
- **IVAN DOLINAR**, slikar
- **PETER BROŠ**, podjetnik in trgovec
- **DOBNIK**, posestnik in gostilničar
- **ALMA**, njegova hči
- **KOŽELJ**, inženir
- **JUSTIN**, učitelj
- **KOŠUTA**, prejšnji pisar Rudov
- **DELAVCI. GOSTJE**

Vrši se na Drénovem v naših dneh

Desno in levo od občinstva

PRVO DEJANJE

Soba z glavnim vhodom na desni. V ozadju na desni obednica, na levi vrata s sobo Jakoba Rude. Na levi strani dvoje oken na vrt. Na desni spredaj soba Ane. Pohištvo je lepo, a ne bleščeče elegantno: - kakor so ravno boljše sobe na deželi; barva tapet, preprog itd. je zamolkla. - Pozorišče ostane isto med vso igro

Prvi prizor

Ana. Košuta

ANA Prav imate, da odhajate; Bog z vami! Tukaj ni več varno ... A kam se obrnete?

KOŠUTA (človek star in suh, z neznatnim, obritim obrazom, v obnošeni obleki; napravljen, da odide) Za prvi čas nimam nič natančnega.

ANA Povejte mi samó to, Košuta ... po pravici! Vi ste služili pri nas toliko let, imeli ste v rokah vse račune ... povejte mi, ali ne ostane nič, čisto nič?

KOŠUTA Nič ne.

ANA Torej ... srečno pot, Košuta!

KOŠUTA Ne mislite, gospodična Ana, da bežim iz hiše, ker prihajajo upniki. Jaz sem prestar in naposled bi se živelo kakorkoli. Toda meni je tukaj zaduhlo, mene je strah. Prestajal sem, a zdaj me grabi za grlo.

ANA Strah vas je?

KOŠUTA Zdi se človeku, da mora hoditi tod okrog s povešeno glavo in pridržano sapo. A jaz bi rad dihal. Zdravstvijte ... In še to: - ker nimate nikogar, ki bi vas ljubil, skrbite sami, da ne napravijo bankovca iz vas. Na očeta se ne zanašajte; on je brez vesti umoril vašo mater.

ANA Kaj govorite, Košuta?

KOŠUTA To je bil navaden umor. Ali je nisem gledal dolga leta, kakó je upadala? Ona je umirala od zapuščenosti, dom se je rušil, - in on je živel veselo po svetu in zapravljaj svoj denar. Kadar je prišel za par dni s hrupom in šumom, - ali ni pričakovala od njega kakor otrok ljubeznive besede in se tresla, da ne odide prehitro? ... In vse tiste njene solze in tisti žalostni dnevi, - to so zdaj strahovi, ki hodijo tod okrog. Rešite se, če se morete!

ANA Vi ste strašni, - zakaj mi pripovedujete to?

KOŠUTA In zdaj je prišlo nádenj, kakor je moralo priti ... zdaj, ko se podira strop nad njim. Vi imate take oči, kakor jih je imela vaša mati; ustvarjene so samó za solze. Pojdite od tod, čim preje ... Zdravstvijte, gospodična Ana!

Sedmi prizor

Marta. Ruda. Dobnik

RUDA Bog te sprimi, Dobnik; samo ti si mi ostal zvest v teh žalostnih časih. - Idi, Marta, in ne premišluj veliko; to ni zdravo in ne koristi nič. (Marta v obednico).

DOBNIK (debel, rdeč človek, govori mirno in počasi) Torej ti nikakor nočeš -

RUDA Ne, jaz nikakor nočem. Tvoja pomoč bi me ne rešila. Verjemi, da ni zame nobene rešitve. Z denarjem, ki mi ga ponujaš, bi plačal samo najsilnejše dolgove, - a to bi ne oviralo razpada niti za trenotek. Grešil sem nad svojim domom in zato je naravno, da se podira nad mano.

DOBNIK Zdaj si torej fatalist. Sploh pa priznavam, da misliš jako pametno. Prišel si do spoznanja vsekakor prepozno. - - Kaj si torej sklenil? Ali boš čakal, da te vržejo na cesto?

RUDA Kaj mislim storiti? Predstavljati si ne morem, da bi šel kedaj odtod. Zdi se mi, da zunaj ni zraka, da bi mogel živeti tam med ljudmi, s sramoto in kesanjem na ramenih. Ne, zdaj ne morem odtod.

DOBNIK In prej je bila stvar drugačna?

RUDA Ti mi nisi oprostil nikdar; in prav si imel ... Zdaj stojé pred mano jasno tisti dnevi, kakor bi bili včeraj, - in vendar je minilo dvajset let.

DOBNIK (hitreje) Čemu govoriš zdaj o tem? Jaz nisem pozabil ničesar, - a ne dotikaj se teh stvari ... Ona te je ljubila, - prišel si pred njo nenadno, eleganten, duhovit mož, - to ni bilo nič čudnega. Jaz sem se vdal v svojo usodo, kakor je bilo ravno mogoče. Dobil sem pozneje celo drugo nevesto. Jaz imam zmerom toliko humorja, da mi nezgode ne škodujejo, - in kakor vidiš, se pošteno redim ... Sploh je neumno, da bi govoril s plešo na glavi o starih, zaljubljenih urah. Pusti jih pri miru ... Najmanj pa imaš vzroka, da bi govoril o svoji ženi. Jaz na tvojem mestu bi se ne spominjal rad nánjo.

RUDA Ti si jo videl velikokrat pred njeno smrtjo, - kakšne so bile njene oči?

DOBNIK Zdelo se mi je, kakor da so objokane.

RUDA Tako se ti je torej zdelo. In njen obraz je bil suh in bled?

DOBNIK Kakor iz sivega kamna. Stala je vsako jutro na pragu, devala roko na čelo in gledala, če prihaja pismonoša iz Retovja. Ona te je ljubila.

RUDA Resnično, to bi se dalo misliti ... A da bi si ti mogel predstavljati, kako krasno sem živel jaz tiste čase. Najšumnejša mesta, najveselejše družbe, najboljša vina in najdražje ženske. To se je kár takó vrtelo pred mojimi očmi ... Povedal si mi nekoč, da si nesel ti sam brzojavko na pošto, ko je umrla Marija; če si jo bil sam sestavil, tedaj se je izkazala v nji vsa tvoja duhovitost. - »Tvoja žena je mrtva in te pozdravlja.« - Bodi odkritosrčen: ti si dobro slutil, kako si me udaril s pestjo ... Ti praviš, da me je ljubila?

DOBNIK Če se sodi tako, kakor bi se videlo z navadnimi očmi, tedaj je ti nisi ljubil. Na svetu je mnogo takih, ki se zaljubijo šele v mrliča.

RUDA Molči, za Bóga; jaz nočem, da bi slišal samega sebe ... A stopi sem k oknu. Časih na večer, praviš, da je sedela Marija tam nad vodo, na óni skali. Kaj je takrat mislila? Ali je ni bilo strah te strašne globočine, te črne vode, ki leži tam doli tiho, kakor strjena kri?

DOBNIK Na obrazu se ji ni poznala groza. Gledala je doli s čisto mirnimi očmi.

RUDA Zakaj, misliš, da se ni odločila? ...

DOBNIK Kako? ...

RUDA Ti me razumeš ... A povej mi ti, ki si čisto hladen in miren človek, - povej mi, da mi ne ostane ničesar več. V meni je namreč toliko umazane bojzljivosti, da nočem spoznati jasno, kako sem popolnoma nepotreben na svetu. Jaz potrebujem koga, ki bi mi povedal, da bi se spalo najlažje tam doli, - globoko doli med skalami, na mehkem mahu, na dnu vode. Ne bilo bi se treba bati, da bi odneslo moje truplo kam v dolino ... In tam je temno; ne vidi se nikamor in ne sliši se drugega, kot šumenje hrastov visoko nad skalami ... To bi bilo čudovito.

DOBNIK Zdi se ti, da je vse izgubljeno zate?

RUDA Zame je vse izgubljeno.

DOBNIK Tedaj bi bil svèt jako lahák, a na vso nesrečo imaš otroka in to je sitno.

RUDA (po kratkem odmoru, zamolklo) Ostavi me.

DOBNIK (vstane) Mogoče je seveda, da se obrne vsa stvar zelo veselo. Pravijo, da je Broš zaljubljen v tvojo hčer. In Broš je bogát.

RUDA Prijatelj, ti imaš strupene oči. Ti vidiš dobro, koliko sem vreden in kakšno pobalinstvo bi bil v stanu napraviti.

Tretji prizor

Prejšnja. Dobnik

KOŽELJ Tako razgreti, papa Dobnik?

DOBNIK Moral sem osebno dol na Drenovo ... kakšna pot, kakšna grozovita pot! Razblinim se, - gotovo! ... Ah! ... Alma je pozabila doma svojo pahljačo ...

KOŽELJ In vi siromak ste morali ponjo?

DOBNIK Kaj se je dalo storiti? Poslala me je ... Jaz mislim, da ga ni človeka, ki bi se toliko trudil za nocojšnjo veselico, kakor moja malenkost. Vse sloni na mojih ramah.

KOŽELJ Kje pa se pozna to vaše delovanje?

DOBNIK To je ravno. Ne pozna se drugod, kakor na mojem potnem obrazu.

KOŽELJ Tolažite se: navdušenje za dobro stvar ne škoduje nikoli.

DOBNIK Za dobro stvar! - Broš, ta lopov ...!

KOŽELJ Čemu ste se tako razjarili nanj?

DOBNIK Vsak pošten človek se mora zgražati nad njim ... No, pogledjte, - pogledjte prosim! ... Tak obraz, - vljuden, odkrit; mislite si, da ni zlega v tej duši. In vendar je lopov!

DOLINAR To so trde besede.

DOBNIK Res je, - in meni je žal, da mi prihajajo na jezik. Ali govoriti se ne da drugače. Jaz nimam tiste spretnosti, da bi olepšaval resnico ... In tudi to jako obžalujem. Dandanašnji je mnogo ljudi, ki žive takorekoč samo od olepšavanja resnice; vzemite v roko časnik: - olepšavanje resnice. To je zelo kratkočasno.

DOLINAR (vedno nemirnejši): Gotovo, zelo kratkočasno je. A povedati ste hoteli nekaj o Brošu?

DOBNIK To je spadalo k stvari. Zakaj vse kar govore o njem, ni drugega kakor olepšavanje resnice. Zdaj sede tam notri: gospod župan, gospod davkar, gospod učitelj in tako dalje. Vsi so trdno prepričani, da je Broš najplemenitejši človek na svetu, da je storil iz same plemenitosti, kar je storil.

DOLINAR In vam se to ne zdi?

DOBNIK Nikakor ne, oprostite! Kadar govore o posebni plemenitosti kakega človeka, - takoj izgubim zaupanje vanj ... Nocoj bo deklamoval Justin velik govor Brošu na čast; povedal mi ga je že od prve do zadnje besede -

KOŽELJ Vam tudi? Jaz sem ga moral poslušati pred dobro uro. Prijel me je na cesti.

DOBNIK No, - in tu proslavlja tega zanikrneža z visokotečimi besedami kot nekakega rešitelja ...

DOLINAR In to bo govoril vpričo Rude?

DOBNIK Gotovo. Ruda je človek, ki se ne briga za take stvari; ozmerjate ga lahko pred vsem svetom in ne bo vas vrgel čez prag; premišljeval bo kvečjemu o vzrokih in nagibih vašega zmerjanja ... Tako stavim, da je on sam prvi zapazil Broševno sleparstvo in kakor se vidi, ne gane niti s prstom.

DOLINAR Razložite, prosim: - o kakšnem sleparstvu govorite?

DOBNIK To je vendar na dlani ... Združilo se je več umazanih razlogov v eno samo umazanost. Jaz ne vem, ali se je bil zagledal prej v Rudovo posestvo, ali v njegovo hčer ... Recimo, da se je vršila stvar takole: spoznal je, kakšno vrednost ima to posestvo posebno zdaj, ko dobimo železnico ...

KOŽELJ Jaz sem čul, da misli kopati premog.

DOBNIK Dà, govore tudi o premogu; zakladi leže prav tako lahko pod našimi nogami, kakor kje drugod. Toda denimo to na stran in pomislimo samo na tovarno, na gozde in žage ... To bi se moralo prodati - škoda, ne? Prišlo bi lahko v roke ljudem, ki bi bili ravno tako nemarni gospodarji, kot je Ruda. Nò, - Ruda bo plačal svoje dolgove z Broševim denarjem - in Broš ostane gospodar. Žrtvoval ni ničesar in vrh tega - fej! To me je razjarilo.

Deveti prizor

Ruda

RUDA (gre po sobi, potem sede v ozadje) Med vsemi temi ljudmi ni niti enega, ki bi mi odtegnil svojo roko; smehljajo se mi in priklanjajo. Ali so njihove duše prav tako blatne kakor je moja ali pa imajo meglo pred očmi. Zakaj zdi se mi, da se mi pozna hudodelstvo na obrazu ... Če bi bil žejen, prepričan sem, da bi prodal svojo hčer za kozarec vina ... Navaden umor se da opravičiti. Spominjam se, da je sedel nekdanj na zatožni klopi očiten hudodelec. Ubil je svojo mater in tisoč jasnih dokazov je pričalo proti njemu. In vendar so ga oprostili. Zagovornik je preveril sodnike, da oni strašni greh ni bil drugega, kakor posledica hipne blaznosti. Jaz ne morem trditi, da bi bil blazen. Moj razum je celo jasnejši nego razum drugih ljudi. Jaz sem v stanu, da seciram dejanje samo hladno in natančno, medtem ko ga izvršujem. Drugi ljudje greše v nezavesti, in kadar pride njihova duša v ravnovesje, ne vé o grehu ničesar. Jaz sem grešil s hladnim razumom, - neprestano; vsak dih mojih prsi je bil greh. - Recimo, da bi bil sovražil svojo ženo, dalo bi se razumeti, da sem jo ubijal polagoma in

premišljeno deset dolgih let. (Vstane). O Bog, kako je bled njen obraz; odpri svoje oči, Marija; glej, jaz sem prišel k tebi; moja duša je izgubljena ...

Kratek odmor

Marta iz obednice.

Petnajsti prizor

Ruda. Dolinar

RUDA (gre proti levi, obstane ob oknu, obrnjen od Dolinarja; obrne se nenadno k Dolinarju; skoraj osorno) Torej govorite.

DOLINAR Težko mi je, gospod Ruda. Ko sem stopil preko vašega praga, je leglo nekaj nepoštenega na mojo dušo; zrak v vaših sobah ni čist. Tako se je zgodilo, da je padlo neka blata celo na mojo ljubezen. Ali jaz se ne čutim sposobnega in ne poklicanega, da bi ravnal boljše od drugih. In zdaj tudi ni časa, da bi premišljeval, če iščem koristi sebi ali če mi je na srcu blagor - koga drugega.

RUDA Kaj zahtevate od mene? Jaz sem zadnje dni tako plah in nemočen, da bi me pokoril dveleten otrok.

DOLINAR Pokličite Broša ter mu razodenite, da je bila vsa kupčija prenagljena in da naj se vljudno poslovi ter gre.

RUDA Čemu to? Kaj bi se vsled tega izpremenilo? Greh se ne da izbrisati.

DOLINAR Kaj se da storiti, to čutite sami; vidi se vam na obrazu ... Tedaj storite hitro ... Kar dihate zdaj, to ni življenje, - tukaj ni zraka za življenje. Jaz bi oblekel zakrpano suknjo ter si pripravil popotno palico.

RUDA (po kratkem odmoru, glasno in iskreno): Dajte mi roko ... Želel sem si že davno poštenega človeka; treba je bilo ene same besede iz poštenih ust in vse bi bilo pri kraju ... (S spremenjenim glasom). Ali meni je mraz, jaz sem se bal te poštene besede ... Zdaj je torej dovršeno to življenje? - Ničesar ni več pred mano. Pred mano je noč ... Dà, - kakšno je bilo to življenje? ... Ali je vredno, da se ozrem za njim z enim samim pogledom? ... Trpljenja, - ne, trpljenja ni bilo nikakega; trpeli so drugi namesto mene; jaz sem jim nalival čaše s pelinom ... Krasota mojih dni je bila strašna; tisti dnevi hodijo zdaj krog mene kakor mrličji, - s širokim smehom in temnimi očmi ... Vi torej zahtevate, da pokličem Broša? Pokličimo ga ... A verjemite mi, - čudno mi je pri srcu. Ali nisem bil doslej pošten človek med poštenimi ljudmi? Nikogar ni bilo, da bi mi pljunil v obraz kakor sem zaslužil ... Toda vrzimo to masko od sebe; to ni tako težko, - in glejte, - strah me je bilo! Zdaj se mi zdi tako vsakdanje in malenkostno ...

Marta iz obednice.

Devetnajsti prizor

Prejšnji. Ana. Broš. Gosti in Marta pozneje

ANA Rešite me tega človeka ... (Dolinarju) Jaz ne morem več ... Vzemi me s sabo, Ivan, stran odtod ...

BROŠ Nevestica, zakaj bežiš pred mano ...? »Daj da te objamem, od ljubezni vnet ...« Ali tičica, ti si vendar moja ...

ALMA (Brošu) Hé, vi, pustite jo pri miru ... Ali ne veste, kaj se je zgodilo?

Gosti iz obednice, prestrašeni obrazi.

PRVI GOST To je grozno!

DRUGI GOST Kdo ga je videl?

ALMA (Ani) Ne prestraši se, Anica, tvoj oče je mrtev.

ANA (obstoji s povešenimi rokami, po kratkem odmoru omahne v naročje Dolinarju) Glej, vse je umrlo zame. Ti me varuj, Ivan!

DOLINAR Ne boj se Anica, ti pojdeš z mano.

BROŠ To je moj opravek, gospod Dolinar.

DOBNIK (mirno) Dajte mu klofuto, Justin ... (Pri Ani). Samo lahka omedlevica. Minilo bo takoj.

Broš proti obednici, Justin za njim.

MARTA (iz obednice) Kje je Jakob?

DOBNIK Gospodična, Ruda vam je dejal, da pojdite odtod ... Pospravite svoje stvari; zdaj ste v tuji hiši. *Dolinar nese Ano na rokah na divan. Zastor*